

Zofia Majewska

emerytowana doktor habilitowana, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0009-0003-0780-6664

e-mail: zkmajewscy@wp.pl

Jan Koper

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0009-0006-8511-5844

e-mail: koperjot@gmail.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2025.030>

Andrzej Nowicki: historyk filozofii i filozof kultury

Biogram i praca akademicka

Andrzej Nowicki urodził się 27 maja 1919 roku w Warszawie i tam zmarł 1 grudnia 2011 roku. W latach 1937 – 1939 studiował filozofię, psychologię i italianistykę (Uniwersytet Warszawski). Od 1938 roku był członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. W czasie drugiej wojny światowej kontynuował studia na uniwersytecie podziemnym. Pod kierunkiem Władysława Tatarkiewicza w 1943

roku napisał pracę magisterską o filozofii Heraklita. Tatarkiewicz był także promotorem pracy doktorskiej „O czynie bohaterskim” obronionej w 1947 roku. Bardzo cenionymi przez Niego nauczycielami byli także: Kazimierz Czapiński, Antoni Bolesław Dobrowolski, Stefan Bernard Drzewieski, Tadeusz Kotarbiński, Juliusz Krzyżanowski, Władysław Witwicki. W latach 1945-1947 pełnił funkcję attaché kulturalnego przy polskiej placówce dyplomatycznej w Rzymie. Lata 1932-1952 Nowicki traktował jako przygotowanie do pracy akademickiej, która obejmowała trzy okresy: lata 1952-1963 (Uniwersytet Warszawski); lata 1963-1973 (Uniwersytet Wrocławski); lata 1973-1991 (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

Okres warszawski rozpoczął książką *Kopernik – Człowiek Odrodzenia* (1953), a zakończył pracą pt. *Centralne kategorie filozofii Giordana Bruna* (1962), która była podstawą do uzyskania habilitacji. Jego zainteresowania dotyczyły wówczas historii filozofii, historii ateizmu i religioznawstwa.

W okresie wrocławskim skoncentrował się na filozofii włoskiego Odrodzenia. Był wtedy kierownikiem Katedry Historii Filozofii. Utworzył Wrocławski Ośrodek Badań nad Filozofią Włoskiego Odrodzenia, wokół którego skupiło się wielu Jego uczniów. Najważniejszym osiągnięciem tego okresu była książka *Centralne kategorie filozofii Vaniniego* (1970).

W 1971 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1976 roku tytuł profesora zwyczajnego. W okresie lubelskim utworzył pierwszy w Polsce Zakład Filozofii Kultury. Ponadto powołał Ogólnopolski Zespół Filozofii Kultury i Filozofii Polskiej XX wieku¹. W jego ramach odbywały się liczne sympozja, w których uczestniczyli zarówno lubelscy, jak i pozalubelscy uczniowie Profesora. Zaowocowały one kilkoma tomami prac zbiorowych². Profesor za najważniejsze swoje książki tego okresu uznawał: *Człowiek w świecie dzieł* (1974) i *Spotkania w*

¹ Por. Czesław Gryko, „Kultura to my. Kronika prac Ogólnopolskiego Zespołu Filozofii Kultury i Filozofii Polskiej XX Wieku”, *Annales UMCS* 17 (1985): 243-254.

² Andrzej Nowicki, *500-lecie Grzegorza z Sanoka* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1979); red. Andrzej Nowicki, *Czas w kulturze* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1983); red. Andrzej Nowicki, *Studia z inkontrologii* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1984); red. Andrzej Nowicki, *Filozofia przestrzeni* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1985); red. Andrzej Nowicki, *W 400-lecie urodzin Vaniniego* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1985); red. Andrzej Nowicki, *Struktura podmiotu* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1988); red. Andrzej Nowicki, *Filozofia warsztatu* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990).

rzeczach (1991). Nowością okresu lubelskiego było szczególne zainteresowanie muzyką. W latach 1976 -1993 Profesor uczestniczył we wszystkich festiwalach Warszawskiej Jesieni, zwłaszcza skupiając się na muzyce awangardowej i egzotycznej. Za recenzję XXVIII Warszawskiej Jesieni otrzymał pierwszą nagrodę, co zaowocowało możliwością kilku publikacji w „Ruchu Muzycznym”.

Od czasów młodości był działaczem ateistycznym, założycielem i prezesem wielu organizacji laickich, wolnomyslicielskich i religioznawczych: Frontu Jedności Narodu (1952-1962); Polskiego Towarzystwa Religioznawczego (1956, od 1958 r. członkiem zarządu); Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyslicieli (od 1957 r.); Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej (od 1969 r.); twórcą i redaktorem czasopism (np. „Euhemer”, lata 1957-1981 redaktor naczelny).

W latach 1997-2001 w masonerii pełnił funkcję Wielkiego Mistrza Wielkiego Wschodu Polski. W 1997 roku opublikował *Filozofię masonerii*, jej nowe wydanie ukazało się w 2022 roku³.

Po przejściu na emeryturę w 1991 roku powrócił do Warszawy i wtedy rozpoczął się okres dantejski⁴ w Jego życiu (miał szczęście zamieszkiwać przy ulicy Dantego). Już pod koniec pobytu w Lublinie zainteresował się szczególnie kulturą chińską i zaczął samodzielnie uczyć się języka chińskiego. Kontynuował tę naukę w Warszawie.

Na emeryturze Profesor nadal pracował nad zagadnieniami filozofii kultury. Poza życiem i dziełami twórców kultury, szczególną wagę zawsze przywiązywał do pośmiertnego „życia” dzieł. Interesowały go najbardziej wartościowe dokonania twórców, a zwłaszcza ich moc spacjogenna, czyli to w jakim stopniu ich dzieła pobudzały innych do twórczości. Kulturze Wysokiej i Głębokiej nadał imię *Atena Creanda*⁵.

³ Andrzej Nowicki, *Filozofia Masonerii* (Warszawa: Trialog, 2022).

⁴ Por. Iwona Agnieszka Siedlaczek, „Dantejskie lata profesora Andrzeja Nowickiego”, dostęp 30.05.2025, http://wolnomularstwo.pl/baza_artykulow/wolnomularze/wolnomularze-polscy/polscy-wolnomularze-wspolczesni/andrzej-ruslaw-nowicki/dantejskie-lata-profesora-andrzeja-nowickiego-iwona-agnieszka-siedlacz.

⁵ W liście do autorki z dnia 19.08.2007 roku Profesor pisze: „Ale istnieje w sposób podmiotowy przecież! Domaga się PERSONIFIKACJI, posiadania własnego imienia, akceptującego jej podmiotowość. Otrzymuje więc imię ATENA CREANDA”.

Publikacje i inne osiągnięcia

Bibliografia prac Profesora obejmuje ponad 1200 pozycji, w tym około 50 książek⁶. Poza już wymienionymi pozycjami obejmuje ona m. in.: *Wykłady o krytyce religii* (1963); *Filozofia włoskiego Odrodzenia* (1967); *Filozofia francuskiego Odrodzenia* (1973); *Współczesna filozofia włoska* (1977); *Portrety filozofów w poezji, malarstwie i muzyce* (1978); *Lampa trzydziestu spotkań* (1980); *Nauczyciele* (1981); *Uczeń Twardowskiego. Władysław Witwicki* (1983); *Kazimierz Łyszczyński* (1989).

Najwięcej publikacji Profesor poświęcił kulturze włoskiej, następnie polskiej (przy czym w okresie lubelskim prace polskie wykazały tendencję wzrostową). Publikował w kilku językach, najczęściej w polskim i włoskim. Nowicki opublikował na temat filozofii Bruna 75 prac i 90 prac poświęcił filozofii Vaniniego (były to m. in. książki: *Giordano Bruno* (1979), *Vanini* (1987) i liczne artykuły).

Wielokrotnie wyjeżdżał do Włoch. W 1975 roku na Międzynarodowym Sympozjum w Noli zaprezentował nową interpretację filozofii Bruna w referacie *Policentryzm kosmologii Bruna jako fundament jego policentrycznej filozofii kultury*. Z wygłoszonych wówczas referatów opublikowano tylko trzy, w tym artykuł Nowickiego na pierwszym miejscu. W następnym roku za tę pracę nagrodzono Go honorowym obywatelstwem miasta, w którym urodził się Bruno – Nola. Uzyskał też honorowe obywatelstwo miasta Taurisano – miejsce urodzenia Vaniniego. Prezydent Republiki Włoskiej w 1967 roku wydał dekret, na podstawie którego Nowicki został członkiem zwyczajnym zagranicznym Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Neapolu. W 1969 wyróżniono Go Złotym Medalem za Studia nad Vaninim. Przyznano Mu także Medal Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Neapolu oraz Medal Towarzystwa Historycznego w Cesercie. W maju 1975 roku z inicjatywy Profesora podpisano umowę rektorów Uniwersytetu w Lecce i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej o współpracy naukowej. Pierwszy okres tej współpracy obejmował studia nad filozofią Vaniniego.

W Polsce był wyróżniony m. in.: Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1988), Odznaką honorową „Za Zasługi dla Lubelszczyzny”.

⁶ Red. Henryk Borowski, Czesław Gryko, Stefan Symotiuk, *Bibliografia prac. Siedemdziesięciolecie Profesora Andrzeja Nowickiego* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990).

W 2007 roku został członkiem Komitetu Honorowego Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów.

Nowicki doceniając swoich nauczycieli, wielką wagę przywiązywał też do kształcenia swoich uczniów. Przede wszystkim zachęcał ich do podejmowania zadań, które sprzyjałyby rozwijaniu zainteresowań i wzbogacaniu ich osobowości, które stanowiłyby podstawę czynności autokreacyjnych i prowadziłyby do osiągnięć twórczych. Uznając różnorodność za wartość, nakłaniał swoich uczniów do tworzenia indywidualnych planów samokształcenia. Wypromował 112 magistrów (w okresie warszawskim i wrocławskim wszyscy byli studentami filozofii, w okresie lubelskim także studentami filologii polskiej, pedagogiki i wychowania muzycznego). Pod Jego kierunkiem 35 osób uzyskało doktoraty. Nowicki zaznaczał, że zapoczątkował trzy „szkoły filozoficzne”:

- „szkoła religioznawcza”: Mirosław Nowaczyk, Zenon Radziwolski, Eulalia Sajdak-Michnowska, Norbert Michta, Marian Skrzypek, Józef Kosian, Wacław Krawczyk, Henryk Borowski, Antoni Klinger, Piotr Szydłowski, Jerzy Jarco, Władysław Rykfa, Anna Kosowka oraz inni. Wszyscy oni łączyli religioznawstwo z filozofią, krytykę religii ujmowali w kategoriach treści i formy, poszukiwali wątków w religii, które mogą inspirować teoretyków kultury świeckiej;

- „szkoła historii filozofii włoskiej”: Jerzy Ochman, Stefan Folaron, Franciszek Pająk, Tadeusz Błocian, Zdzisław Kalita, Józef Andrzej Dobrowolski. Mirosław Nowaczyk jako jedyny kontynuował badania Profesora nad współczesną filozofią włoską;

- „szkoła historii polskiej filozofii kultury”: Eulalia Sajdak-Michnowska, Wacław Krawczyk, Piotr Szydłowski, Krystyna Stawska-Skurjat, Gerard Głuchowski, Ewa Stawowy, Bogumiła Truchlińska, Czesław Gryko, Maria Magdalena Rudiuk, Ryszard Setnik, Zofia Majewska, Ireneusz Bober, Lucyna Patyjewicz, Jadwiga Hodor.

Profesor wskazywał, że być może zaczyna się formować czwarta „szkoła” zainteresowana teoretycznymi zagadnieniami filozofii kultury. Wymieniał tutaj następujące osoby: Barbara Buczek, Ewa Zgolińska, Teresa Rzepa, Stefan Symotiuk, Czesław Gryko; Włoch – Gigi Montonato; Litwin – Eugenijus Vasilevskis; Maria Chymuk, Krzysztof Wieczorek.

Nowicki był świadom, że pojęcie „szkoły filozoficznej” zawiera wewnętrzną sprzeczność. Profesor, szanując indywidualność swoich uczniów, dostrzegał, że ta indywidualność może być zagrożona autorytetem twórcy szkoły. Odwołał się tutaj

do twierdzenia, że sprzeczności mobilizują człowieka do ich przewycięzania a zatem mogą stanowić czynnik skłaniający do uzgodnienia postulatów lidera szkoły z własnym programem intelektualnego rozwoju ucznia⁷.

Główna problematyka badawcza

Problematyka badawcza Andrzeja Nowickiego koncentrowała się na historii filozofii (zwłaszcza odrodzeniowej), religioznawstwie, historii ateizmu, filozofii kultury.

Odrzucając przeciwstawianie sobie świata osób i świata rzeczy, Profesor uznaje, że różnorodność umysłów stanowi wartość kulturalną, bo każdy człowiek jest kimś jedynym. Nie ma wprawdzie ciągłości w procesie rozwoju kultury, ale Nowicki podkreśla rolę fantazji w myśleniu filozoficznym, która umożliwia wchodzenie na nowe obszary badawcze: „W taki sposób ZAMKNIĘCIE książki OTWARCIEM wskazuje symbolicznie na to, że istotną cechą Kultury Wysokiej i Głębokiej jest OTWARCIE NA TO, CZEGO JESZCZE NIE MA”⁸.

Profesor zaproponował nowy imperatyw kategoryczny: Jeżeli jest coś, co tylko Ty możesz stworzyć, to powinienes to uczynić. Twórca przynależy do różnych kultur. Człowiek jest tym, z czym się utożsamia – jak zawsze podkreślał Profesor. On utożsamiał siebie (oraz innych twórców) z dziełami, tj. wytworami kultury. Zgodnie z programem ergantropii Profesor żyje, bo ilekroć sięgniemy po Jego dzieła, mamy do czynienia z obecnością najcenniejszych części Jego osobowości. Nowicki kontynuuje obecną już w czasach starożytnych myśl, że człowiek może sobie zapewnić nieśmiertelność tylko poprzez stworzone przez siebie dzieła. Dał temu wyraz w opublikowanym w 1966 roku artykule *Ateistyczna perspektywa*

⁷ Andrzej Nowicki, „Lata lubelskie (1973-1991). Charakterystyka i ocena czwartego okresu mojego życia”, w: *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994), 173-189.

⁸ Andrzej Nowicki, *Odpowiedź na podstawowy problem mojej filozofii*, maszynopis przesłany autorce w sierpniu 2007 r.

nieśmiertelności⁹. W opublikowanym 1988 roku *Post scriptum*¹⁰ podkreśla, że myśli te pojawiły się u niego już w czasach młodości, kiedy zerwał z religią. Lata 1948-1966 wypełnione były równoległą koncentracją na historii filozofii i krytyce religii. Przełomem był ten artykuł, zapoczątkował bowiem budowanie własnego systemu filozoficznego. Pojawiły się wtedy cztery najważniejsze myśli:

- Życiu ludzkiemu sens nadaje wzbogacanie świata kultury poprzez własną twórczość;
- Własnemu dziełu można nadać piętno imienne;
- „Istnienie we własnych dziełach” jest najważniejszym sposobem istnienia człowieka;
- Można też istnieć w dziełach innych ludzi¹¹;

W *Ostatniej nocy Vaniniego* jako motto umieścił Nowicki myśl samego Vaniniego: „Czego filozof może pragnąć bardziej niż śmierci wśród dzieł i za dzieła”¹². Pierwszy rozdział tej książki również został poprzedzony wypowiedzią Vaniniego: „I chociaż ciebie nie będzie, imię twoje pozostanie w świecie”¹³. W filozofii Nowickiego wątek twórców, którzy ponieśli „śmierć za dzieła” wiąże się z uznaniem, że wartości wniesione przez nich do kultury przewyższają wartość biologicznego istnienia. Nowicki w pełni sobie uświadamia ryzyko wielkiej bezkompromisowej twórczości, ale nie burzy to Jego wiary w „pośmiertną sprawiedliwość” oddaną wybitnym myślicielom i artystom. Z twierdzenia o istnieniu nieprzewidywalnego w tym, co zaplanowane, wyprowadzić można wnioski, że dążenie do pośmiertnej obecności w kulturze nie przesądza o losach dzieła. Autonomia podmiotów obcujących z dziełem prowadzić może do interpretacji i inspiracji niekoniecznie zgodnych z intencjami autora. Odbiorca może krytykować, chwalić i odnieść się obojętnie. Z krytyką można polemizować, pochwała zachęca do jeszcze większego wysiłku, obojętność nie pozostawia miejsca na żadną reakcję, jest zatem najbardziej niebezpieczna.

Nowicki zawsze podkreślał związek filozofii z innymi naukami zarówno humanistycznymi, jak i przyrodniczymi, oraz innymi obszarami kultury. Filozofia,

⁹ Andrzej Nowicki, *Spotkania w rzeczach* (Warszawa: PWN, 1991), 11-18.

¹⁰ Tamże, 19-21.

¹¹ Tamże, 19.

¹² Andrzej Nowicki, *Ostatnia noc Vaniniego* (Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1976), 7.

¹³ Tamże, 9.

Poezja, Malarstwo, Muzyka to najważniejsze dziedziny kultury. Filozofię zawsze Profesor umieszczał na pierwszym miejscu, ale poszukiwał też filozofii tkwiącej *implicite* w dziełach artystów i przedstawicieli innych nauk.

W historii filozofii poza życiem filozofów i ich dziełami Nowicki szczególną wagę przywiązywał do trzeciego obszaru, tzn. tego, jakie były pośmiertne losy ich dzieł, w jakiej mierze były one inspirujące dla następców, w jakim stopniu potrafiły innych pobudzić do rozwijania wątków obecnych w postaci załączkowej w twórczości poprzedników.

Nowicki traktował nowość jako kategorię aksjologiczną¹⁴, która oznacza: „inność, odmienność, odrębność, oryginalność”¹⁵. Przygotował pracę zbiorową *Nowatorstwo i różnorodność jako wartości kultury*, w której opublikowali swoje teksty także: Bogusław Schaeffer, Barbara Buczek, Krzysztof Wieczorek, Stefan Symotiuk, Czesław Gryko¹⁶.

Od krytycznej postawy wobec religii Nowicki przechodził do stanowiska „roztapiającego religię w kulturze świeckiej”¹⁷. Wprowadzał pojęcia nawiązujące formalnie do religijnych, ale zmieniał ich treść, np. zamiast wniebowstąpienia - wdziałowstąpienie człowieka.

W filozofii kultury Nowicki wprowadził szereg nowych kategorii: ergantropia, inkontrologia, spacjocentryzm, polimeryzm, policentryzm.

Mianem ergantropii określił realną obecność człowieka w jego wytworach (dziełach kultury). Światosław Florian Nowicki wskazywał tę część systemu Hegla (odszczępioną od metafizycznej nadbudowy), która „pozwała zagadnienia istnienia człowieka w rzeczach ująć gruntownie”¹⁸. Dzieło uczynienia ze świata rzeczy świata ducha w filozofii Hegla powierzone zostało człowiekowi. Hegel odróżniał osobowość od indywidualności. Osobą jest człowiek jako abstrakcyjna jednostkowość. Indywidualność jest konkretem, „zrośnięciem wielu elementów w jedną całość”, „własnym dziełem”, „wytworem ducha” – powstaje w wyniku przyswojenia sobie treści kultury i wniesienia do niej własnego wkładu. Zasadnicza

¹⁴ Nowicki, *Spotkania w rzeczach*, 231 – 249.

¹⁵ Tamże, 231.

¹⁶ Red. Andrzej Nowicki, „Nowatorstwo i różnorodność jako wartości kultury”, *Studia Filozoficzne* 11-12 (1983).

¹⁷ Nowicki, *Spotkania w rzeczach*, 423.

¹⁸ Światosław Florian Nowicki, „Hegłowskie źródła ergantropii”, *Kultura i Wartości* 5 (2013): 55-68.

różnica pomiędzy Heglem a Andrzejem Nowickim polega na tym, że u Hegla w dziele człowiek wyraża treść ogólną, natomiast u Nowickiego wyraża swoją indywidualność. W ergantropii perspektywa jest więc odwrotna wobec perspektywy Heglowskiej, chodzi w niej bowiem o to, by duch ludzki uzyskał istnienie w świecie rzeczy.

Inkontrologia to teoria spotkań. „Przestrzeń dzieląca filozofa od przedmiotu jego badań wypełniona jest spotkaniami z innymi ludźmi”¹⁹. Przy czym nie chodzi tylko o spotkania bezpośrednie między osobami, ale także o spotkania zapośredniczone poprzez ludzkie dzieła. Fascynacja określonymi osobowościami i ich wytworami występuje w różnym stopniu intensywności, różnym stopniu trwałości i generatywności. Ponieważ czasem wygasa, zatem przedmiotem inkontrologii stają się także rozstania.

Nawiązując za Vaninim do pojęcia doskonałości Empedoklesa, które jest rozumiane jako to, co niedokończone, niepełne, a więc otwiera przestrzeń dla uzupełnień, Nowicki wprowadza kategorię spacjocentryzmu, czyli poszukiwania pól, które odbiorcy mogą wypełnić własną aktywnością twórczą.

Polimeryzm (wielocząstkowość osobowości) i policentryzm (koncentracja na wielu przedmiotach i różnych punktach widzenia) to pojęcia, które umożliwiają określenie złożoności i bogactwa pełnionych przez człowieka funkcji oraz różnorodności tworzonego przez niego świata kultury.

Odróżniał Nowicki dzieło kulturalne od kulturopodobnego, które określał mianem kulturoidu. Zawsze interesowały go wytwory Kultury Wysokiej i Głębokiej, ucieleśniające najwyższe wartości. Jego koncepcję można określić mianem akmeistycznej, bo interesowały Go szczytowe osiągnięcia twórców kultury. Wielką wagę przywiązywał do graficznego obrazowania swoich myśli. Na okładce *Filozofii masonerii* zamieścił posąg greckiej bogini Ateny. Dla masonów jest ona:

- personifikacją Wolnej Rozumnej Myśli,
- personifikacją pracy naukowo-badawczej i twórczości artystycznej,
- personifikacją racjonalizmu i humanizmu,
- personifikacją Kultury rozumianej jako świat twórców realnie obecnych w świecie cudownych dzieł ludzkich mózgów i ludzkich rąk,

¹⁹ Nowicki, *Spotkania w rzeczach*, 216-223.

- personifikacją tej Zjednoczonej Europy, którą chcemy zbudować na fundamencie najcenniejszych wartości cywilizacji europejskiej; tych wartości, które pojawiły się u wielu myślicieli starożytnej Hellady”²⁰.

Stanowisko filozoficzne

Dla filozofii Andrzeja Nowickiego charakterystyczna jest otwartość i poszukiwanie pola dla nowych wyzwań. W historii filozofii stosował metodę centralnych kategorii. Zwracał uwagę na stosowane przez filozofów pojęcia i sam wprowadzał szereg nowych terminów. Szczególnie podkreślał, że należy tworzyć portrety filozofów poprzez to, co stworzyli – wytworzone przez nich rzeczy – ich dzieła i to, co z nich wyrosło w następnych pokoleniach filozofów. Im bardziej były one inspirujące dla następców, tym większa ich wartość.

Stanowisko filozoficzne Andrzeja Nowickiego można określić jako antropocentryczne i kulturo-centryczne. Pomimo wyraźnych w jego filozofii wątków humanistycznych nie interesowała go abstrakcyjnie pojęta istota człowieka, ale jego funkcje i podejmowany wysiłek autokreacyjny, twórczość kulturalna i dążenia zmierzające do kształtowania świata społecznego zgodnie z najwyższymi wartościami. Wspominaliśmy o wielkiej roli kategorii nowości w Jego myśleniu. Był zafascynowany myślą Ernsta Blocha i jego *Ontologie des Noch Nicht Seins*. Podkreślał, że człowiek powinien dążyć do stwarzania tego, czego jeszcze nie ma. Postulował jako część swojej filozofii protonikę, czyli technikę „odkrywania nowych horyzontów, nowych obszarów badań i działań twórczych, technikę wkraczania - po raz pierwszy - na obszary nie tknięte ludzką stopą, ręką i mózgiem w celu wytwarzania rzeczy prawdziwie nowych, których jeszcze nie było”²¹.

Kultura jest polem wielorako przekształcalnym. Nowicki polemizuje z tradycyjną filozofią dialogu, która opierała się na przeciwstawieniu świata osób i świata rzeczy. Uznaje rzeczowość za *genus proximum* dialogu a jego różnicę gatunkową upatruje w wielopodmiotowości. Proponuje nowe określenie dialogu

²⁰ Nowicki, *Filozofia Masonerii*, 3.

²¹ Nowicki, *Spotkania w rzeczach*, 423.

jako wspólnego działania, którego celem jest wytworzenie cennej rzeczy lub rozwiązanie określonego zadania – nie tylko teoretycznego, ale także praktycznego. Postulował stworzenie Eutopii, swoistej Republiki Muz, czyli „budowane na aksjologii policentrycznej projektowanie optymalnych warunków dla rozwoju kultury”²². Miało ono objąć usuwanie barier uniemożliwiających uczestnictwo w kulturze, wytwarzanie pożądanych zróżnicowań, działania wychowawcze, rozwijające wyobraźnię, ambicję, „pomoc w rozwijaniu skrzydeł”, poszerzanie przestrzeni dialogu, stopniowe przekształcanie ludzi w społeczeństwo twórców²³.

Bibliografia

- Borowski Henryk, Gryko Czesław, Symotiuk Stefan. 1990. *Bibliografia prac. Siedemdziesięciolecie Profesora Andrzeja Nowickiego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bukowski Jerzy. 1988. „Spotkanie z inkontrologią”. *Studia Filozoficzne* 4: 57-68.
- Gryko Czesław. 1985. „Kultura to my. Kronika prac Ogólnopolskiego Zespołu Filozofii Kultury Filozofii Polskiej XX Wieku”. *Annales UMCS* 17: 243-254.
- Kalita Zdzisław. 2013. „Renesansowe źródła ergantropii”. *Kultura i Wartości* 65: 31-36.
- Kasperski Edward. 1988. „Dialog w świecie pozorów”. *Przegląd Humanistyczny* 6: 85-105.
- Łukaszyński Janusz. 1996. „Inkontrologiczna koncepcja języka a problem racjonalizmu (część I)”. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Nauki Humanistyczne* 722: 63-85.
- Majewska Zofia. 2013. „O roli imienia w filozofii Andrzeja Nowickiego”. *Kultura i Wartości* 5: 109-118.
- Nowicki Andrzej. 1953. *Kopernik – człowiek Odrodzenia*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Nowicki Andrzej. 1962. *Centralne kategorie filozofii Giordana Bruna*. Warszawa: PWN.
- Nowicki Andrzej. 1963. *Wykłady o krytyce religii*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nowicki Andrzej. 1967. *Filozofia włoskiego Odrodzenia*. Warszawa: PWN.

²² Tamże, 424.

²³ Tamże.

- Nowicki Andrzej. 1970. *Centralne kategorie filozofii Vaniniego*. Warszawa: PWN.
- Nowicki Andrzej. 1973. *Filozofia francuskiego Odrodzenia*. Warszawa: PWN.
- Nowicki Andrzej. 1976. *Ostatnia noc Vaniniego*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Nowicki Andrzej. 1977. *Współczesna filozofia włoska*. Warszawa: PWN.
- Nowicki Andrzej. 1978. *Portrety filozofów w poezji, malarstwie i muzyce*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Nowicki Andrzej. 1979. *500-lecie Grzegorza z Sanoka*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Nowicki Andrzej. 1980. *Lampa trzydziestu spotkań*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Nowicki Andrzej. 1981. *Nauczyciele*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Nowicki Andrzej (red.). 1983. „Nowatorstwo i różnorodność jako wartości kultury”, *Studia Filozoficzne* 11-12.
- Nowicki Andrzej. 1983. *Uczeń Twardowskiego. Władysław Witwicki*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Nowicki Andrzej. 1986. „Skąd się wzięło i jaki sens ma wyrażenie ‘Homo in rebus’? Polemika z tezami Krzysztofa Wieczorka”. *Studia Filozoficzne* 2: 181.
- Nowicki Andrzej. 1991. *Spotkania w rzeczach*. Warszawa: PWN
- Nowicki Andrzej. 1994. „Lata lubelskie (1973-1991). Charakterystyka i ocena czwartego okresu mojego życia”, W: *50 lat środowiska filozoficzno-socjologicznego w UMCS*, 173-189. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Nowicki Andrzej. 2022. *Filozofia masonerii*. Warszawa: Trialog.
- Nowicka-Lohmann Kinga. 2013. „Ojciec i jego księgozbiór”. *Kultura i Wartości* 5: 9-20.
- Nowicki Światosław Florian. 2013. „Heglowskie źródła ergantropii”. *Kultura i Wartości* 5: 55-68.
- Raimondi Francesco Paolo. 1992. *Andrzej Nowicki – filosofo e storico della filosofia*. Taurisano: Presenza Taurisanese.
- Rzepa Teresa. 2013. „Co się kryje za kulisami przekładu dialogów Platona i książki „Uczeń Twardowskiego”. *Kultura i Wartości* 5: 21-29.
- Stawska-Skurjat Krystyna. 2013. „Filozoficzne treści poezji jako jedno ze źródeł ergantropijnej inkontrologii”. *Kultura i Wartości* 5: 93-108.
- Symotiuk Stefan. 2013. „O wyższości Giordana Bruna nad Benedyktem de Spinozą, czyli o relacjach: Andrzej Nowicki – Leszek Kołakowski (wstęp do szkicu biografii równoległych). *Kultura i Wartości* 5: 69-78.
- Tischner Józef. 1980. „Bezdroża spotkań”. *Analecta Cracoviensia* 12: 137-157.

- Truchlińska Bogumiła. 1989. „Andrzeja Nowickiego portrety w świetle spotkań”. *Człowiek i Światopogląd* 5: 85-92.
- Wieczorek Krzysztof. 1990. *Dwie filozofie spotkania. Konfrontacja myśli Józefa Tischnera i Andrzeja Nowickiego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wieczorek Krzysztof. 2013. „Ślad, obecność, piętno imienne. O inkontrologii i ergantropii Andrzeja Nowickiego”. *Kultura i Wartości* 5: 37-54.

Streszczenie

Celem artykułu jest syntetyczna prezentacja sylwetki filozoficznej Andrzeja Nowickiego. Wskazane są etapy Jego edukacji, pracy akademickiej i jej rezultaty. Profesor zaczynał pracę naukową od historii filozofii, historii ateizmu i religioznawstwa. Czerpał inspiracje od swoich nauczycieli i filozofów (od czasów starożytnych do współczesnych). Wiele publikacji poświęcił myślicielom włoskiego i polskiego Odrodzenia, posługując się metodą badania centralnych kategorii występujących w dziełach filozofów.

Od 1966 roku (*Ateistyczna perspektywa nieśmiertelności*) budował własny system filozoficzny. Wielką wagę przywiązywał do indywidualnych różnic pomiędzy ludźmi, kreślił perspektywę nieśmiertelności imienia, które przetrwa w tworzonych przez człowieka dziełach kultury. Filozofię traktował Profesor jako najważniejszy przedmiot swoich zainteresowań, ale doceniał też inne dziedziny kultury, zwłaszcza Muzykę, Poezję, Malarstwo. Wprowadził wiele oryginalnych kategorii służących do określenia tego, co charakteryzuje Kulturę. Nowość uznawał za kategorię aksjologiczną i zachęcał do samodzielnego myślenia i podejmowania nowych wyzwań.

Słowa kluczowe: teizm, religioznawstwo, historia filozofii: metoda centralnych kategorii, Odrodzenie, Masoneria; filozofia kultury: dzieło kultury, ergantropia, inkontrologia, nieśmiertelność imienia, polimeryzm, policentryzm, spajocentryzm, życie dzieł.

Andrzej Nowicki: Historian of Philosophy and Philosopher of Culture

Summary

The aim of the article is to synthetically present the philosophical profile of Andrzej Nowicki. The stages of his education, academic work and its results are indicated. The professor began his scientific work with the history of philosophy, the history of atheism and religious studies. He drew inspiration from his teachers and philosophers (from ancient times to the present). He devoted many publications to thinkers of the Italian and Polish Renaissance, using the method of central categories found in the works of philosophers. Since 1966 (*Atheistic Perspective of Immortality*) he was building his own philosophical system. He attached great importance to individual differences between people, proclaiming the perspective of the immortality of the name, which will survive in the works of culture created by man. The professor always treated philosophy as the most important subject of his interests, but he also appreciated other areas of culture, especially Music, Poetry, Painting. He introduced many original categories used to define what characterizes Culture. He considered novelty as an axiological category and encouraged independent thinking and taking on new challenges.

Keywords: atheism, religious studies, history of philosophy: the method of central categories, Renaissance, Masonry; philosophy of culture: a work of culture, erganthropy, incontrolology, immortality of the name, polymerism, polycentrism, spacecentrism, life of works.